

AZ UDVAR ÉS A FORRADALMAS MÁRCIUS

Kérem, hogy amit elmondandó vagyok, úgy könyveljék el, mint egy régóta folyó, de teljesen még be nem fejezett kutatómunka első – s véglegeseznek egyelőre nem tekinthető – eredményeiről készült vázlatos és részleges tájékoztatást.

Azzal kell kezdenem, hogy amikor az 1848-i európai forradalmi hullám márciusban átcsapott a Habsburg-birodalom határain, s szoros egymásutánban forradalmak robbantak ki Bécsben, Grazban, Pesten, Milánóban és Velencében is, majd ezek nyomában Prágában és Krakkóban szintén forradalmi erjedés indult meg, a történetek meglehetősen készületlenül érték és rendkívül szorult helyzetbe hozták a bécsi udvart. Készületlenül, mert az udvar hangadói a Habsburg-uralom alatt álló tartományok viszonyairól addig szinte kizárólag a titkosügynökök jelentései alapján alkottak képet, ezek a jelentések pedig egyfelől mértéktelenül felnagyították ugyan az ellenzéki csoportoknak – így például a magyar liberális nemesi politikusok Ellenzéki Pártjának vagy a Fialat Magyarország körének – az erőfeszítéseit, másfelől viszont az ilyen erőfeszítések hatékonyságát a valóságosnál jóval szerényebbnek és az egyes tartományok belső helyzetét – evvel egyenes összefüggésben – a ténylegesnél sokkal békésebbnek és szilárdabbnak festették; legfeljebb az előző hónapok lombardiai éhségtüntetéseiről és az ottani elégtelenség más hasonló megnyilvánulásairól tudósítottak olykor, mindazonáltal többnyire ezeknek a jelentőségét is lekicsinyelve.

És hogy márciusban rendkívül szorult helyzetbe került, azt az udvar nem utolsósorban épp ennek a félretájékozottságának köszönhette. Mindennél jobban példázza ezt, hogy a bécsi udvari haditanács a nyugtalanító lombardiai hírek hatására az ott állomásozó császári csapatok megerősítése végett a horvátországi határőr-alakulatok tekintélyes hányadát már az év első hónapjaiban Észak-Itáliába vezényelte, holott – mint nem sokkal utóbb csattanósan bebizonyosodott – ezeket az alakulatokat Bécsnek éppen hogy odahaza tartani állott volna érdekében, hogy azután a magyar forradalom leküzdésére használhassa fel őket. Igaz viszont, hogy az udvarnak sok választási lehetősége nem volt. A császári hadsereg összlétszáma 1848 februárjának a végén, a szabadságon vagy betegállományban lévőköt is számítva, meghaladta a 440 ezer főt. Ennek az óriási ember-tömegnek azonban kereken háromtizede magyarországi (és erdélyi) vagy észak-itáliai toborzási körzetekből került ki, s az udvari körök egyáltalán nem vehették bizonyosra, hogy a hadsereg magyar és olasz katonáit minden nehézség nélkül felhasználhatják majd a forradalmi mozgalmak elfojtására. És még ha az illetén aggodalmak némileg túlzottak voltak is, a hadsereg hatalmas létszáma ellenére sem látszott elég erősnek ahhoz, hogy lehetőséget teremtsen a birodalom területén márciusban csaknem egyidejűleg kirobbant forradalmak összességének már a kezdet kezdetén fegyveres erővel és úgyszintén egyidejűleg történő felszámolására. Amire kellő bizonyosságot szolgáltatnak az észak-itáliai fejlemények, hiszen a hadsereg állományának ekkor több mint egyötöd része az Alpoktól délre állomásozott, és az észak-itáliai felkelőknek mégis sikerült már a márciusi napokban kiverniük a császári csapatokat Milánóból is, Velencéből is.

Mindez arra vall tehát, hogy annak a szorult helyzetnek, amelybe az udvar márciusban került, a félretájékozottságon túl volt egy mélyebb oka is: éppen az, hogy a birodalom egyes tartományaiban érlelődő forradalmi mozgalmak kirobbanása időben oly-

annyira egybeesett. Amiben természetesen nemcsak az játszott közre, hogy Palermo és Párizs példája a birodalom valamennyi tartományára hatást gyakorolt – és csaknem egyidejűleg gyakorolt hatást rájuk –, de az is – és ez a legmélyebben rejlő ok –, hogy Dél- és Nyugat-Európa forradalmi egyáltalán nem véletlenszerűen tudtak hatást gyakorolni a Habsburg-birodalom valamennyi tartományára, hanem mert az a sokrétű elnyomó rendszer, amelyet a Habsburgok birodalmuk határai között kiépítettek volt, 1848-ra országaik mindegyikében a végsőkig fokozta az elégtelenséget, s mert viszont ez a rendszer sem gátolhatta meg, hogy országaikban 1848-ig el ne érje a szükséges minimumot azoknak a társadalmi tényezőknek a kibontakozása, amelyek azután a forradalom hordozóivá lehettek.

Ennek a kérdéskörnek további boncolgatásába azonban most nem bocsátkozom bele, mert amit elmondottam, úgy gondolom, meglehetősen magától értetődő. Inkább azt jegyzem meg még, hogy az udvarnak 1848 márciusában nemcsak arra nem volt lehetősége, hogy a birodalom területén kitört valamennyi forradalom ellenében tüstént és egyidejűleg fegyveres erővel lépjen fel, de még arra sem, hogy maga döntse el, melyikkel szemben vessen be fegyveres erőt azonnal, s melyikkel szemben alkalmazzon egyelőre halogató politikát, a végső leszámolást átmenetileg későbbre időzítve. A milánói és a velencei forradalmárok ugyanis már az első pillanatban szabadságharcot kezdtek azért, hogy Lombardiát és Venetót teljesen kiszakítsák a Habsburg-birodalom kötelékeiből és az ekkor még csak vágyaikban élő egységes Olaszország részévé tegyék, s ezzel a császáriakat rákényszerítették arra, hogy az ő szabadságmozgalmuk sikerre vitelének már a kezdet kezdetén fegyveres erővel próbálják útját vágni. Ez pedig egyben azt is eldöntötte, hogy az udvar a birodalom területén kitört többi forradalom ellenében fegyveres erőt egyelőre nem vethet latba.

Tanúsítja ezt annak a március 26-án lezajlott udvari konferenciának a kimenetele, amelyen a bécsi hangadók a magyar nádor, István főherceg két nappal korábban írásba foglalt előterjesztése alapján arról tárgyaltak, milyen politikát folytassanak Magyarországgal szemben, s amelyen – mint ismeretes – végül is áldásukat adták a főherceg gondolatmenetére, vagyis arra, hogy mivel jelenleg lehetetlenség elvonni a birodalom más tartományaiból akkora – 40–50 ezer főnyi – csapaterősítést, amekkora a magyar forradalom azonnali fegyveres erővel történő eltiprásához szükségeltetnék, egyelőre tárgyalásokba kell bocsátkozniuk a hatalmat Magyarországon most a forradalom eredményeként kezébe vevő Batthyány-kormánnyal, azaz a másik fél megtévesztése végett – bármennyire nehezükre esik is – egyelőre jó képet kell vágniuk a dolgokhoz, s csupán később, „jobb idők jöttével” – értsd: csak az észak-itáliai szabadságharc leverése után – lesz szabad hozzákezdenniök a magyar forradalom fegyveres erővel történő felszámolásához. Ami – ismétlem – tudott dolog. Kevésbé tudott viszont – legalábbis a korábbi szakirodalomban nem találtam róla említést, s magam is csupán János főhercegnek egy kiadatlan feljegyzéséből derítettem ki –, hogy ez korántsem volt holmi elszigetelt álláspont: hogy ugyanezt a politikát fogadta el követendőnek egy másik – már az előző napon, 25-én végbement – tanácskozás is, amelyen kizárólag főhercegek – szám szerint heten – vettek részt.

Erre pedig már csak azért is utalnom kell, mert a közelmúltban találkozhattunk olyan István főherceg ellenforradalmi szerepvállalásának elkendőzésére szánt véleménnyel, hogy az ő előterjesztése nem a Magyarországgal szemben Bécs részéről huzamosabban követendő politika kicövekelésére szolgált, csupán a pozsonyi országgyűlés befejezéshez közeledő törvényalkotó tevékenységének legtöbb haszonnal kecsegtető bécsi kezelésmódját volt hivatva körvonalazni, s hogy az ő javaslatait csupán a magyar kancelláriát Apponyi György gróf kényszerű lemondása óta vezető alkancellár, Szőgyény László ala-

kította át valóságos ellenforradalmi programmá, mikor ezeket (meg saját hasonló értelmű indítványait) előterjesztette az István főherceg részvétele nélkül lebonyolított 26-i udvari konferencián (amelynek az időpontját egyébként ő emlékirataiban szintén, de tévesen 25-re teszi). Ha ugyanis nem megyünk el vakon amellett, hogy az udvar nemcsak az ekkor folyamatban lévő kodifikáció során, hanem a következő hónapokban is rendületlenül kitartott István főherceg irányelvei mellett, s ha számításba vesszük, hogy ezeket az irányelveket a főhercegek 25-i tanácskozása is elfogadta, ezen a tanácskozáson pedig Szőgyény nem volt jelen, István viszont ott volt s álláspontjáról maga tájékoztatta az egybegyűlteket: akkor pusztán ez is elég ok ahhoz, hogy indokolatlannak minősítsük az ő alakjának tisztára mosását célzó próbálkozást.

S hogy ez valóban indokolatlan, azt sok további adat is igazolhatja; most azonban – elegendő idő híján – csupán egyre kívánok még utalni: István főhercegnek arra a felségfelterjesztésére, amelyet épp egy hónappal programadó előterjesztésének megírása után, április 24-én vetett papírra, s amelyben hosszan fejtegette, mennyire rossz szellem tölti el a magyar kormány tagjait – kivált a magyarországi hadügyi igazgatás önállósítására meg a reakció horvátországi szervezkedésének meghiúsítására irányuló erőfeszítéseik tekintetében –, majd „sürgős” és... „határozott utasítást” kért arra nézve, miként járjon el a továbbiakban a magyar kormánypolitikával szemben, „hogy őfelsége iránti kötelezettségeit meg ne szegje”. Aminek a súlyán és árulkodó voltán mit sem változtat, hogy felterjesztésére őfelsége néhány nap múlva csupán teljesen általánosságokban mozgó választ kapott, mivel az udvar – változatlanul ragaszkodva az egy hónappal korábban éppen általa előterjesztett irányelvekhez – még mindig halogatni kívánta a magyarokkal való kenyértörést.

Ez azonban persze nem ok arra, hogy hitelt adjunk az olyan néhány éve feltalált nézeteknek, amelyek szerint a magyarokkal való megegyezésre az udvari körökben valóságos készség is volt; egyáltalán nem ok erre. Az udvar, miután magáéivá tette István főherceg március 24-i irányelveit, azoknak megfelelően – ismétlem – mindent elkövetett annak érdekében, hogy a Batthyány-kormányt meggyőzze a maga tárgyalókészségéről s ezzel visszatartóztassa olyan határozott intézkedések foganatosításától, amelyek meghiúsítanék a magyar forradalom elleni későbbi fegyveres fellépés sikerre vitelét, arra azonban az udvari körök egy pillanatig sem gondoltak, hogy végérvényesen belenyugodjanak annak a nagyfokú belkormányzati önállóságnak a fennmaradásába, amelyre Magyarország márciusban a forradalom eredményeként szert tett, s nem is gondolhattak erre, hiszen a magyar forradalom márciusi vívmányai kizárták, hogy a birodalom valamennyi tartományát a jövőben is minden vonatkozásban egyetlen központból, Bécsből irányítsák, ez pedig az udvar számára teljességgel elfogadhatatlan volt.

Az udvar hangadói ezért, ha erőiket márciusban elégteleneknek érezték is ahhoz, hogy az észak-itáliai szabadságharchoz hasonlóan a magyar forradalom ellen is azonnali fegyveres ellenforradalmi támadást indítsanak, már a kezdet kezdetén hozzáálltak a magyar forradalom elleni későbbi fegyveres ellenforradalmi támadás előkészítéséhez. Jól mutatja ezt az a sietség, amellyel már István irányelveinek megszületése és elfogadása előtt lebonyolították Jellačić horvát bánná és horvátországi főhadparancsnokká való kinevezését, hiszen egy uralkodói kézirat már március 20-án tudatta a bécsi udvari haditanáccsal, hogy a kinevezésnek „a lehető leggyorsabban” („so schnell als möglich”) meg kell történnie, március 23-ra pedig már meg is születtek a kinevező iratok. És hogy a kinevező iratok kézhezvétele után, április 3-án Bécsbe utazó s ott azután két hetet töltő Jellačić pontosan milyen utasításokat és tanácsokat kapott a császárvárosban, azt közvetlen források híján nem tisztázhatjuk teljes részletességgel. Amit azonban Jellačić a kö-

vetkező hónapokban művelt, az kétségtelenné teszi, hogy a Bécsben ekkor általa kapott útravaló mindenben megfelelt annak az elgondolásnak, amelyet legfőbb tanácsadója, az udvari körökben rendkívül jó kapcsolatokkal rendelkező Franjo Kulmer báró egy még március 30-án hozzá intézett levelében úgy fogalmazott meg: „A vége az lesz, hogy Ausztriának Magyarországot ismét meg kell majd hódítania.”

Azt pedig, hogy István főherceg, akit március 22-re Bécsbe rendeltek, hogy nádori minőségében kinyilvánítsa Jellačić báni kinevezéséhez való hozzájárulását, s aki ezt készségesen meg is tette, vajon tudta-e, hogy az udvar Jellačićnak a Magyarország elleni faltörő kos szerepét szánja, teljes bizonyossággal szintén nem mondhatjuk meg. De fel kell tételeznünk, hogy ha ekkor talán még nem tudta is, mindenesetre sejtette. S ehhez még annyit fűznék hozzá, hogy ha sejtette, milyen szerepet szánnak Jellačićnak, ezt a jelek szerint nem helyeselte. Amit – úgy vélem – kötelességem is leszögezni. Mikor ugyanis korábban István főherceg szeptember eleji hatalomátvételi kísérletéről írtam, még annak a véleményemnek adtam hangot, hogy a főherceg minden bizonnyal azért próbálta ezekben a napokban a maga kezébe ragadni a főhatalmat, mivel az ő hatalomátvétele lehetővé tette volna, hogy a horvátországi császári csapatok Magyarország elleni támadásának megindulása után a magyar forradalom erői két tűz közé szoruljanak s így könnyebben felmorzsolhatóakká legyenek. Most viszont – sokkal nagyobb forrásanyag ismeretében – már tudom, hogy ez tévedés volt: István kétségkívül nagyra becsülte Jellačićot, mivel az uralkodóház odaadó és tántoríthatatlan hívét látta benne, de támadó fellépését nem célirányos, hanem az udvarra nézve éppen hogy káros következményekkel is járható megoldásnak ítélte, s ezért az általa tervezett államcsínyel nem sikerhez segíteni, hanem megelőzni s ezáltal szükségtelenné tenni kívánta – egyrészt, mert valószínűleg attól tartott, hogy ha az udvar a magyar forradalommal való leszámolás művét horvát nemzetiségű zsoldosaira bízta, akkor (hiába cserélik esetleg a szóban forgó fegyveresek horvát nemzeti színekkel ékes zászlóikat a Drávánál – amint ténylegesen történt azután – a Habsburgok fekete-sárga hadilobogóira) ezeknek a derék horvátoknak a betörése még a magyar társadalom különben udvarhű elemeinek egy részében is fel fogja szítani a nacionalista indulatokat és a magyar forradalom oldalára fogja sodorni őket, másrészt meg azért, mert nyilván túlbecsülte a maga lehetőségeit, mert nyilván arra számított, hogy a tervezett államcsíny révén maga is – Jellačić közreműködése nélkül is – képes lesz végezni a magyar forradalommal.

István főherceg ebbeli számításait azonban Bécsben senki sem osztotta – és joggal nem osztotta senki. Hiszen az ő államcsínykísérlete – tudjuk – kudarcba fulladt, s ez bebizonyította, hogy az ellenforradalom szervezői közül azok láttak messzebbre, akik már márciusban arra esküdtek, hogy a magyar forradalmat csupán fegyveres erőszak döntheti meg. Néhány hét múlva – Pákozdnál és Ozoránál – pedig az is bebizonyosodott, hogy a magyar forradalom megdöntéséhez még a Jellačić vezénylete alatt álló több mint 50 ezer fegyveres sem elegendő. Majd 1849 tavaszára az udvar azt is kénytelen lett belátni, hogy a magyar forradalmon a császári hadsereg java erőinek a felvonultatásával és a magyarellel szembe nemzeti felkelőcsapatok szövetségi szolgálatainak az igénybevételevel sem képes úrrá lenni: hogy ennek a nemes célnak az eléréséhez immár az orosz medve segítségét is ki kell kérnie.

Amikor pedig a bécsi udvari körök Miklós cárhoz folyamodtak mentőkötélért, akkor ezzel akaratlanul maguk is elismerték, amiről már a Habsburg-birodalom területén 1848 márciusában történtek is árulkodtak, hogy tudniillik ez a birodalom nem olyan elsőrendű európai hatalmasság, amilyenek a metternichi diplomácia évtizedeken át feltüntetni iparkodott, hanem csupán agyaglábakon álló, pusztulásra ítélt kolosszus.